

ПУТОВАЊЕ ПОЧАСНОГ КОНЗУЛА СРБИЈЕ ВИЛСОНА И ФИЛМСКОГ СНИМАТЕЉА МОТЕРШОУА ПО СРБИЈИ И ЦРНОЈ ГОРИ 1904. ГОДИНЕ

Услед промена, које су се током 1903. године догодиле у Србији, после Мајског преврата и повратка династије Карађорђевића на престо, ова држава се нашла у једном специфичном тренутку свог развоја. Као последица владавине Обреновића, остали су привредна неразвијеност, економска заосталост и апсолутна трговинска повезаност са аустроугарским тржиштем, што је са собом повлачило политичку овисност од Бечког двора, коју је политика краља Милана, а такође и младог краља Александра, тако доследно срповодила. Нова власт је, међутим, противник било какве сарадње с Аустријом и поборник идеје о чвршћем зближавању са Русијом, Француском и Енглеском, што у пракси не наилази на очекиване резултате. Руски цар и његова влада су у том тренутку претежно заузети интересима у Азији, а затим и руско-јапанским ратом, што је привремено морало довести до приличног запостављања интереса на Балкану, а тиме и обустављања озбиљније помоћи новој династији у Србији. Српска дипломатија, у том тренутку, нема ни подршку моћне британске империје, пошто је краљ Едвард, одмах по убиству претходног краља Александра, прекинуо дипломатске односе са Србијом и повукао свог посланика из Београда, износећи на тај начин згражање због начина на који је један краљ уклоњен са престола.

У таквој ситуацији Србији је била непходна појачана пропаганда владајуће династије и нове владе, па је необично корисно по нову власт послужила чињеница да се 1904. године навршило сто година од Првог српског устанка, под вођством деде новог краља, војвода Карађорђа. Још крајем 1903, краљ Петар је донео

одлуку да се Србији током целе 1904. године у свим деловима земље, изврши свечана прослава стогодишњице Усланка,¹ али је идеја о једној озбиљној прослави настала тек у прољеће 1904, када је, поред осталог, донесена и одлука да се централна манифестација ове прославе одржи током септембра, па је током лета дефинитивно утврђен и програм ових свечаности, по коме су предвиђене следеће манифестације: Чин крунисања новог краља у Саборној цркви у Београду и свечана вечерња представа у Народном позоришту на дан 8. септембра по старом, или 21. септембра по новом календару, те смотра војних трупа на Бањици дан касније,² а исто тако и свечана седница Академије наука и отварања Музеја српских земаља на дан 7/20. септембра, свечана поворка у историјским оделима по улицама Београда 8/21. септембра, те отварање Војног музеја 9/22. септембра и приређивање прикладних коњских трка, карусела и великог концерта војне музике 10/23. септембра.³ Поред ових манифестација, тих дана су у Београду припремљени и Први конгрес српских лекара и природњака, те Први конгрес југословенске омладине, док је у просторијама Велике школе организована Прва југословенска уметничка изложба.

Приликом припреме свих ових манифестација, Српска влада је предвидела и долазак посебних делегација из свих европских земаља, али је због тренутне политичке ситуације и претежно због става Велике Британије, ово предвиђање остало без очекиваних резултата. Поред књаза Николе, који је послао сина престолонаследника са достојном пратњом, једино је још бугарски кнез Фердинанд одредио за специјалне представнике на овим свечаностима свог првог ађутанта, генерала Николајева, и личног секретара Добровича, док су владари осталих земаља овластили своје дипломатске представнике у Србији да на овим свечаностима могу поступити као изасланици својих земаља уз напомену да не постоје могућности да у Београд стигну и посебно за ту прилику одређене делегације. У таквој ситуацији, чланови Краљевске владе и представници Одбора за припрему крунидбених свечаности су донекле били приморани да измене замишљени ток свечаности и да већу пажњу посвете огромном броју пристиглих гостију, међу којима је био и неочекивано велик број посетилаца са стране, највише из словенских крајева Аустро-Угарске, па је крајњи резултат ових манифестација много више било зближење свих јужнословенских народа, него очекивани наступ Србије на спољном плану.

Поред осталих гостију, на ове свечаности су дошли и многи српски пријатељи из европских земаља, међу којима и

¹ Српске Новине 30. децембра 1903 (по старом календару).

² Српске Новине 15. августа и 4. септембра 1904 (по старом календару).

³ Српске Новине 31. августа 1904 (по старом календару).

почасни конзул Србије у Шефилду, Арнолд Мјур Вилсон (Arnold Muir Wilson, 1857-1909), који је са собом повео и филмског сниматеља Френка Сторма Мотершоуа (Frank Storm Mottershaw, 1882-1931), чији је задатак био да кинематографским путем забележи најважније детаље ових манифестација, како би се после тога ови снимци могли искористити за одржавање предавања о Србији и овом догађају. Том приликом је све најважније детаље ових свечаности сниматељ Мотершоу заиста веома обимно забележио, што могу посведочити и извештаји тадашњег отправника послова у Посланству Краљевине Србије у Лондону, Александра Јововића, који је свог претпостављеног министра више пута обавештавао о предавањима конзула Вилсона у Шефилду и Лондону, наводећи при том кока је господин Вилсон, без обзира на званично непријатељско расположење британске дипломатије према Србији, врло похвално говорио о свом боравку у Београду.⁴

У првом од три извештаја, у којима је отправник Јововић говорио о предавањима конзула Вилсона, поред чињенице да су приказане „синематографске“ слике имале дужину од 3800 стопа (око 1156 метара), наведени су и појединачни наслови свих приказаних призора, па смо тако у могућности да детаљније сазнамо шта је све господин Мотершоу снимио за време боравка у нашим крајевима:

1. Улични изгледи у Београду
2. Кортеж полазећи у Саборну цркву на дан Крунисања
3. Кортеж после Крунисања од цркве к двору
4. Национални ход, показујући развој српске војске до 1904.
5. Изгледи београдске тврђаве и пристаништа
6. Смотра на бањичком брду свију родова оружја
7. Изглед манастира Жиче
8. Изглед манастира Студенице
9. Пијачни призори у Краљеву
10. Вршидба с коњима у Рашкој
11. Механска авлија у Новом Пазару
12. Баштени четвороугао у Андријевици (Црна Гора)
13. Полазак трупа из Цетиња на маневре, 3. октобра
14. Изглед Шибеника (Далмација)
15. Изглед Задра.

Из наведеног списка се јасно може видети да су, после Београда, двојица Енглеза пошла на пут по унутрашњости Србије,

⁴ Архив Србије, фонд: Краљевско Српско Министарство Иностранних Дела — Политичко Одељење, 2091/1904, 2191/1904, 2249/1904 (И/9—1904).

а затим и кроз Новопазарски Санџак до Црне Горе, али о томе, на жалост, у нашим архивима нема сачуваних извора, па се о детаљима њиховог путовања не може много рећи. Сасвим случајно, међутим, траг о необичним авантурама конзула Вилсона и сниматеља Мотершоуа може се наћи у далекој Енглеској, гдје је захваљујући господину Артуру Мотершоу (Arthur Mottershaw), најстаријем сину наведеног сниматеља, остао сачуван рукопис његовог оца, под насловом „Снимање српског крунисања 1904“, у коме су на девет руком писаних страна забележена нека сећања са овог занимљивог и надасве опасног путовања:

„... Можете замислити моје изненађење, августа 1904, када ми је енглески конзул за Србију предложио да заједно пођемо у Београд и направимо серију кинематографских снимака о свечаности крунисања краља Петра... У почетку сам се мало устезао, помишљајући на ужасна убиства од пре неколико месеци и на приче о бомбама и бандитима у тој земљи, о чему сам читао у штампани. Ипак, пошто сам био млад и неустрашив, прихватио сам понуду... И тако сам отишао за Београд са 6000 стопа филмске траке и две напуњене касете. На сам дан крунисања, напуштајући хотел у пратњи једног преводиоца, приметио сам како је цео Београд већ био на улици. Мушкарци и жене, међу којима је било доста сељака у живописним оделима, дошли су у град да укажу почаст новом српском краљу. По целом граду су биле извешане свечане заставе, а у ваздуху се осећала општа радост, готово исто као и приликом британских крунисања. Поставио сам камеру на улици, у жељи да снимам крупне планове присутних грађана, али су неке жене почеле да беже, када сам почео да окрећем ручицу и када се зачуо звук камере. Највероватније су помислиле да је то била нека паклена машина, јер су биле навикнуте на приче о бомбама и убиствима у том делу Европе. Мој преводилац је донекле објаснио о чему се ради, па сам могао да наставим рад.

Следећег дана требало је да Краљ присуствује паради војних трупа, па сам и ја био позван да то снимим. Први официр коме сам био представљен, на моје велико изненађење, био је пуковник Машин, један од учесника у завери против претходног Краља и Краљице. Заиста је тешко било схватити да је такав официр и даље остао у војсци, и поред тога што је био умешан у тако ужасну ствар... Затим је почела парада, један од најимпресивнијих догађаја које сам икада снимио. После параде сам био замољен да снимим Краља и његову породицу у башти краљеве палате. За то време ми је била посвећена највећа могућа пажња, па сам ова догађања запамтио као један од најпријатнијих доживљаја у каријери.

Напуштајући Београд, мој сапутник је организовао путовање кроз планине Србије и Црне Горе до Цетиња. Део пута смо прешли железницом, а затим смо путовање морали наставити једном неубичајеном путањом. Јашући на магарцима са још два магарца за моју опрему и заједнички пртљаг, имали смо веома дуготрајно путовање. Са два водича, који нису знали ни један језик осим српског, и који су цео пут ишли пешке, два дана смо пролазили кроз пределе без иједног људског насеља. Пуна два дана смо провели на магарцима, без иједног залогаја хране, иако смо имали бар стотину фунти код себе. Новцем, међутим, нисмо могли да купимо оно што нам је тада било најпотребније. Када је пала ноћ, спавали смо на трави, увијени у ћебад и пугујућа одела. Пробудили смо се у зору и одмах наставили путовање, у нади да ћемо наићи на неко место где можемо уголити нашу љуту глад. На жалост, тек пред сумрак смо наишли на једну усамљену кућицу, у којој смо пронашли уочиште и храну. Увели су нас у једну велику просторију, у којој је на средини горела велика ватра. Просторија је била пуна дима, јер није било одговарајућег димњака. Скоро туце људи и жена су седели око ватре, певајући српске песме док вечера није била готова. Када смо вечерали, показали су нам нашу собу, али не за дуго. Кад смо упалили лампу, открили смо да су кревети пуни бува, пошто се соба налазила изнад саме штале. Тако смо ту ноћ преспавали на столицама. Чим је свануло, наставили смо путовање.

Док смо пролазили кроз Новопазарски санџак, узани део између Србије и Црне Горе, тада под турском окупацијом, изненада смо били заустављени и опкољени од око двадесет турских војника, изузетно застрашујућег изгледа, наоружаних пушкама, револверима и сабљама. Наш положај је изгледао веома неповољан. Без икаквог објашњења привели су нас у Нови Пазар и извели пред гувернера. Испоставило се да су војници мислили да смо шпијуни. Мој сапутник конзул је, међутим, све разјаснио, па смо чак били задржани и на ручку.

На Цетињу, престоници Црне Горе, снимео сам Краља Никољу у тренутку обиласка својих трупа. Сви војници су били изузетно лепо грађени и крупни. Ниједан није био нижи од шест стопа. Пошто смо обавили посао, стигли смо до луке Котор на Јадранском мору, спуштајући се цик-цак путем, усеченим у саму планину. Одатле смо бродом отпловили кући, обогаћени једним необичним и занимљивим искуством...“

Из наведеног списка приказаних филмских целина за време предавања господина Вилсона у Шефилду и Лондону, а исто тако и из рукописа сниматеља Мотершоуа, јасно се може видети да су приликом овог необичног путовања двојице авантуриста из Енглеске, филмским путем забележени и неки делови Црне

Горе, и то Андријевица и Цетиње. Овај материјал је, иначе, стицајем околности, остао готово у целини сачуван, захваљујући највише господину Војиславу Јовановићу — Марамбоу (1884—1968), који је 1937. године, као саветник у тадашњем Министарству спољних послова Краљевине Југославије, овај филм пронашао негде у Енглеској и донео га у Југославију.⁵ Изузетно професионално за то време, сниматељ Мотершоу је snимио 15 филмских кадрова у Андријевици, који представљају изузетно важан историјски извор, пошто дају визију главне улице једног типичног црногорског градића и показују изглед, начин облачења, па чак и неке обичаје тадашњих Црногораца и Црногорки. Сасвим јасно могу се, наиме, видети на овом филму старији Црногорци у традиционалним оделима и незаобилазном кубуром за пасом, млађи мушкарци у нешто савременијим оделима, појединачни муслимани са белим капама, а такође и жене са децом, при чему су посебну пажњу конзула Вилсона и сниматеља Мотершоуа привукла двојица дечака од десетак година, који — у присуству деде — један другом припаљују цигарете. После Андријевице, филмски је снимљено и Цетиње, и то у тренутку одласка црногорске војске на маневре, који су, иначе, одржани између Ријеке Црнојевића и села Биоче у Кучима, од 20. до 23. септембра 1904. по старом, или 3. до 6. октобра 1904. по новом календару. У једном кратком кадру је снимљен и пролазак књаза Николе, а затим је у десетак кадрова снимљен цео ток одласка црногорских трупа на маневре, што нам отвара велике могућности за детаљније проучавање и појединачну анализу свих родова тадашње црногорске војске, тим пре што других сачуваних извора о сличној тематици има веома мало. Захваљујући способностима сниматеља Мотершоуа, тако се јасно могу видети и анализирати начин облачења, кретања и наоружања, ознаке чиновна и изглед застава, формацијски редоследи, па чак и ликови појединих официра и војника у тадашњој црногорској војсци. Све ове појединости се, додуше, могу наћи и у разним другим писаним изворима, правилницима и наредбама, а исто тако и у описима појединих истраживача, али се нигде не може пронаћи толика веродостојност, пошто је филмски материјал у стању да поред визуелне представе градова (Андријевице и Цетиња у конкретном случају) и присутних личности, ре-

⁵ Време (Београд) 19. маја 1937, страна 8.

гиструје и неке додатне елементе, као на пример понашање појединих војника, њихово тренутно психичко стање, па чак и међусобне односе, приликом одласка на маневре. Ниједан опис, на пример, најбољег приповедача, није у стању да тако детаљно забележи рецимо, атмосферу у главној улици Андријевице у одређеном моменту, као што ни најпрецизнији извештај о одласку трупа на маневре не може обухватити детаље овог чина, као што је то учинио кратки филмски снимак господина Мотершоуа.

Србан Кнежевић